

ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІ ПРОЕКЦІЇ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

УДК:140.8:378.013.73

СВІТОГЛЯДНА ОСНОВА ОСВІТИ: ФІЛОСОФСЬКИЙ ПОШУК УНІВЕРСАЛЬНОСТІ

Любов Воробйова

*Національний університет ДПС України***Анотації:**

Концептуалізовано проблему антропологічного обґрунтування глобалізаційних змін в освіті засобами філософії освіти, оскільки саме освіта є одним з основних культурних інститутів, що впливають на спрямованість еволюції людини не лише на рівні окремих спільнот, а й загалом на рівні людства як єдиного виду. Філософський підхід до аналізу цих процесів дає змогу виявити основні тенденції, які сформувалися в минулому людства, та ті перспективи, що з'являються з огляду на сучасний стан справ в освіті, осмислений як єдина система в глобальних масштабах. Обґрунтовано положення про те, що в основу філософських і спеціально-наукових теорій освіти, а також позанаукових уявлень про неї, покладені різні типи світогляду.

Воробьева Любовь. Мироззренческая основа образования: философский поиск универсальности

Концептуализирована проблема антропологического обоснования глобализационных изменений в образовании средствами философии образования, поскольку именно образование является одним из основных культурных институтов, влияющих на направленность эволюции человека не только на уровне отдельных сообществ, но и в целом на уровне человечества как единого вида. Философский подход к анализу данных процессов позволяет выявить основные тенденции, сформировавшиеся в прошлом человечества, и те перспективы, которые появляются с учетом современного состояния дел в образовании, осмысленного как единая система в глобальных масштабах. Обосновано положение, что в основе как философских, так и специальнаучных теорий образования, а также ненаучных представлений о нем находятся различные типы мировоззрения.

Vorobyova Lyubov. Worldview basis of education: a philosophical search of universality

The article conceptualizes the problem of the anthropological ground for the global changes in education by means of philosophy of education, since it is education which is one of the major cultural institutions directing the human evolution not just on the level of certain communities but on the level of the humanity as a single species in general. Philosophical approach to the analysis of the given processes allows determining the main tendencies which were formed in the past and those prospects which appear with regard to contemporary state of education conceived as a single system in the global scale. The author has proved the opinion that various types of worldview are the foundation of both philosophical and special scientific theories of education, and also non-scientific ideas of it.

Ключові слова:

світогляд, освіта, антропологічний вимір.

мировоззрение, образование, антропологическое измерение.

worldview, education, anthropological dimension.

Глобальний розвиток людства за останні століття, становлення цілісного, все більш взаємозалежного спільного соціального світу висувають основним імперативом для сучасного суспільства переміщення людини в епіцентр усіх соціальних подій. Пошук шляхів і форм активної участі людини в порушенні та спробах розв'язання суспільних проблем – від місцевого до планетарного рівня – усе більш актуалізують завдання таких змін в освіті, коли вона відчутно визначатиме принципову керованість розвитком людства. У цій перспективі нині більше суперечок, аніж згоди. Не лише у ЗМІ, а й у наукових дослідженнях поширені як численні роздуми «гіперглобалізаторів», що вважають сучасні глобальні зміни відкриттям нової ери, так і застереження «скептиків», для яких глобалізація є міфом, що «прикриває» сутність поступової сегментизації світу. Втім, наявне також і більш урівноважене сприйняття глобалізації як необхідної адаптації народів до взаємозалежного, взаємозумовленого поступу світової спільноти. Воно характерне для

«трансформаціоналістів», які, однак, не повертають філософським універсальям, таким, як розвиток людини, культура, освіта, духовність, достеменного життєтворчого змісту.

Наукові дослідження глобалізаційних змін, розкриваючи їх сутність відповідно до вимог конкретно-наукового аналізу, як правило, зосереджують увагу на об'єктивному боці глобалізації та її впливах на різні сфери життя суспільства, що залишає онтологічні детермінанти цих змін поза межами виявлення їх антропологічного виміру. Крім того, значний потенціал філософсько-освітньої думки щодо антропологічного осмислення еволюційних освітніх змін не використовується в повному обсязі в різних напрямках модернізації освіти. Більшість дослідників провідною рисою глобалізації визнає її істотний вплив на суспільство, на особистість кожного суб'єкта глобалізації, але в реальності нова світоглядна система онтологічних, гносеологічних і аксіологічних орієнтирів не корелює з традиційно локальними, національними процесами, що

ускладнює гармонізацію відносин особистості й нової форми соціальності, породженої глобалізацією.

Сукупність цих суперечливих тенденцій актуалізує проблему антропологічного обґрунтування глобалізаційних змін в освіті. Концептуалізувати цю проблему слід передусім засобами філософії освіти, оскільки саме освіта є одним з основних культурних інститутів, що впливають на спрямованість еволюції людини не лише на рівні окремих спільнот, а й загалом на рівні людства як єдиного виду, – отже, глобалізаційні процеси постають як результат тривалих історичних процесів. Філософський підхід до аналізу цих процесів дає змогу виявити основні тенденції, які сформувалися в минулому людства, та ті перспективи, що з'являються з огляду на сучасний стан справ в освіті, осмислений як єдина система в глобальних масштабах.

Філософське дослідження світогляду – узагальнена методологічна основа виявлення людського виміру в освіті. Освіта має розглядатися не лише як важливий елемент соціалізації особистості, а й як невіддільний складник будь-якого досвіду, що втілює всю повноту людського світогляду. З цих позицій здійснено концептуальну реконструкцію вчення про досвід у філософії В. Дільтея, вчення про цінності Г. Ріккєрта та вчення про свідомість К. Яспєрса.

Для дослідження антропологічного виміру освіти варто, наслідуючи Вільгельма Дільтея («Вступ до наук про дух»), звернутися до методу розуміння як до базового в пізнанні поведінки людини й основ функціонування та розвитку суспільства [1, с. 38]. Не лише інтелектуальний складник освіти, а й уся повнота досвіду, пов'язаного з її здобуттям, мають бути враховані при аналізі антропологічного виміру освіти. Здобуваючи освіту, людина насамперед формує свій світогляд, у структурі якого виділяються когнітивний, ціннісний, вольовий та інші складники. Саме світогляд формує універсальні засади для набуття досвіду, спільного для цілих поколінь, і найбільш переконливо це доводять дослідження антропологічного виміру освіти.

Зауважимо, що вже В. Дільтей надавав нового значення поняттю універсальності, що набуває історичного характеру. Це означає, що філософія має виявляти універсальні характеристики досвіду такими, якими вони постають не «для всіх часів і народів», а для конкретного суспільства (чи навіть окремої соціальної групи) у певний історичний період. Саме таку настанову щодо універсальності сприймає більшість дослідників світогляду, не претендуючи на виявлення якогось універсального світогляду як надісторичного інваріанту, але прагнучи виявити універсальні для певної історичної епохи характеристики світогляду.

Серед усіх значень філософії і філософії людини як однієї з основних її галузей найширшим за обсягом і найбільш глибоким за змістом є світоглядне значення філософії. Адже в усіх інших своїх виявах філософія людини, по суті, постає до певної міри спеціалізованою сферою, що охоплює відносно невелику кількість людей, оскільки потребує належної фахової підготовки, практичної тренуваності й систематичних цілеспрямованих зусиль. Через світогляд же до філософії людини прилучається, іноді найнесподіванішим чином і часто навіть не підозрюючи цього, кожна людська особистість, тому що вона є істотою суспільно-історичною, духовною, мислячою. Попередньо світогляд можна визначити як систему узагальнених поглядів людини на світ, природу та суспільство, на інших людей і на саму себе, своє місце у світі й ставлення до тих речей, процесів, подій, явищ та істот, що є в ньому. Світогляд є показником рівня й водночас основною формою самосвідомості людини.

Важливою передумовою з'ясування своєрідності світогляду та визначення змісту цього поняття є врахування тієї обставини, що суб'єктом, тобто носієм, і активним, дієвим началом світогляду не постає лише окремих людський індивід. Хоча найчастіше йдеться про «світогляд людини», слід мати на увазі, що термін «людина» використовується тут в усьому розмаїтті своїх значень. А діапазон цих значень є надзвичайно широким – від окремої особи (коли йдеться про людину як індивіда, особистість) до людства загалом (якщо мова йде, наприклад, про співвідношення людини і природи, людини та інших біологічних родів чи видів, людини й інших можливих різновидів мислячих істот тощо). Отже, суб'єктом світогляду може бути (і є) кожна окрема людина. Світогляд її є неповторним, а його своєрідність зумовлюється унікальністю кожної людської індивідуальності. Але насправді множина світоглядів значно багатша, оскільки суб'єктами світогляду є не тільки окремі особистості, а й найрізноманітніші об'єднання людей – різномасштабні соціальні групи, етнічні й соціальні спільноти, класи, конкретні суспільства, маси, людство загалом.

Цілком закономірним нам видається висновок про невичерпне розмаїття форм світогляду, які, проте, можуть бути розмежовані за найрізноманітнішими критеріями, наприклад, за історичними епохами (античний світогляд, середньовічний світогляд, світогляд доби Відродження та ін.), за ступенем самоусвідомлення (стихийний світогляд і світогляд, що виникає як форма рефлексії, тобто самосвідомості), за формою свідомості (філософський світогляд, естетичний світогляд, правовий світогляд та ін.), рівнями свідомості (буденний, емпіричний, теоретичний

світогляд), за характером розуміння ходу історичного процесу (прогресивний і консервативний світогляди) тощо. У контексті нашого дослідження особливого значення набуває розрізнення світоглядів за їх основними історичними формами, тобто виокремлення й з'ясування самотності історичних типів світогляду.

Ми поділяємо думку І. Бойченка [2], що світогляд є самотнім системним, а не хаотичним утворенням. Як і будь-яка інша система, він має свою структуру. Система і структура – поняття досить близькі, проте не тотожні. Структура – це сукупність елементів, що утворюють ту чи іншу систему, і зв'язки між цими елементами. Тому структуру інколи визначають ще як внутрішню форму певного системного об'єкта. Системний об'єкт охоплює її, однак зведений до неї бути не може, оскільки структура задає лише якийсь один зріз такого об'єкта, тоді як сам цей об'єкт може мати не один, а декілька зрізів. У першому випадку об'єкт постає як певна система, у другому – як множина систем, і відзначається поліструктурністю, оскільки кожна із зазначених систем характеризується власною структурою. Втім, навіть моносистемний об'єкт, тобто якусь довільну систему, не можна ототожнювати зі структурою.

Структура, як уже зазначалося, – це лише внутрішня форма системного об'єкта, система ж – поняття ширше, ніж структура, оскільки характеризується не лише внутрішніми зв'язками між своїми елементами, а й зв'язками, що виникають як зовнішні щодо певної системи й зумовлюють її, так би мовити, зовнішню форму та особливості відносин з іншими, навколишніми системами. Отже, системі властива і внутрішня форма (форми), і зовнішня. Системи також можуть бути одномірними та багатомірними. Одномірні системи є моноструктурними, багатомірні – поліструктурними, оскільки містять не одну, а кілька структур. Світогляд являє собою системне утворення, для якого характерна багатомірність. Тому в ньому можна виокремити декілька структур за такими основними ознаками: а) за рівнями світовідношення; б) за підсистемами світогляду; в) за його смисловими концептами.

Розглянута в цьому ракурсі структура світогляду охоплює три підсистеми: пізнавальну, ціннісну й поведінкову. Всі вони формуються одночасно у процесі становлення людського світогляду, однак на різних етапах такого становлення та чи інша підсистема відіграє провідну роль. Так, на першому етапі домінує пізнавальна підсистема. І це цілком зрозуміло, адже для того, щоб сформувати власний погляд на світ (а тим більше систему таких поглядів, тобто світогляд), суб'єкт світогляду спочатку має здобути хоча б якісь знання про навколишній світ. Сукупність здобутих людиною знань і характеризує пізнавальну

підсистему її світогляду. Але утворює пізнавальну підсистему множина саме світоглядних знань.

Необхідно розрізнити світоглядні знання й знання наукові (епістемні). Наукові знання характеризуються об'єктивністю. Учений у процесі дослідження намагається досягнути об'єкта безвідносно до суб'єкта, тобто в його чистому вигляді, як такий, без будь-яких суб'єктивних домішок, без урахування бажань, інтересів, цілей тощо суб'єкта. Це стосується знань, що виробляються в усіх трьох сферах сучасної науки: природознавстві, технікознавстві та суспільствознавстві. У природознавстві й технікознавстві, де вивчаються зовнішні щодо суб'єкта утвори природи й техніки, об'єктний підхід проявляється особливо чітко. Але такий само об'єктний підхід реалізується й у суспільствознавстві. Якщо у природознавстві й технікознавстві об'єктний підхід – це вивчення об'єкта поза суб'єктом, то в суспільствознавстві ситуація змінюється «з точністю до навпаки». Тут уже суб'єкт вивчається як такий, оскільки він постає в ролі об'єкта.

Якщо ж ідеться про знання світоглядне, то воно не може стосуватися ні об'єкта окремо від суб'єкта, ні суб'єкта окремо від об'єкта. Предмет світоглядного (міфологічного, релігійного, філософського) знання – це зв'язок, своєрідний місток між суб'єктом і об'єктом [3]. Отже, на відміну від наукового, світоглядне знання має не об'єктний, а суб'єкт-об'єктний характер. Це перша особливість світоглядного знання, що відрізняє його від наукового. Друга полягає в тому, що його автентичним (тобто найбільш відповідним) способом існування є інтеріоризована форма вираження. Інтеріоризація – це «овнутрішнення» якихось зовнішніх предметів, процесів і явищ чи їх характеристик), їх трансформація у внутрішнє надбання духовного світу людини, зокрема перетворення опредметнених знань, які здобуває людина, на її внутрішні переконання.

У своєму вченні про цінності, викладеному зокрема у праці «Філософія життя» [4], Генріх Ріккерт окреслив специфіку цього важливого складника людського досвіду. Цінності розглядалися ним як універсальна підстава для визначення мотивації людської поведінки. Кожен конкретний світогляд формується на основі особливості системи цінностей, однак Г. Ріккерт звернув увагу на загальнозначущі характеристики цінностей, наявних у будь-якому світогляді. Тим самим філософ виявив універсальні характеристики світогляду, на відміну від Дільтея, який ставив собі за мету віднайдення способу з'ясувати унікальність людського досвіду, а тому визначення певних типів світогляду слугувало йому лише допоміжним засобом. Утім, знання загальнозначущих характеристик цінностей дає підстави для аналізу конкретно-історичних систем, на яких

грунтуються різні типи світогляду. З'ясовуючи значущість цінностей для різних типів пізнання, зокрема й наукового, Г. Ріккерт розробив методологічну основу для виявлення ціннісного підґрунтя освіти [5].

Як зауважує І. Бойченко [2], ціннісна підсистема світогляду, в основі якої – сукупність інтегрованих цінностей, набуває пріоритетного значення на другому етапі його формування. Цінність – це поняття, яке використовується на позначення таких предметів природи й культури (або ж їх характеристик), яким людина надає особливого значення. Завдяки цьому означені предмети – природні й культурні – розглядаються людиною не тільки й не стільки як засіб, а насамперед як мета, щось самодостатнє, те, що має значення як таке, постає як «самоцінне». Усі цінності, створені людством упродовж його історичного поступу, являють собою доволі строкате розмаїття форм. Одним із найважливіших критеріїв, за яким можна розмежувати ці форми, є поділ цінностей на матеріальні й духовні.

Матеріальні цінності – це такі предмети природи чи культури, у яких особливу роль для людини відіграють ті чи інші предметно фіксовані властивості, риси, ознаки тощо матеріального характеру. Так, коштовності, майно, аудіо- та відеотехніка чи інші матеріальні предмети, щоб стати матеріальними цінностями, повинні мати ті чи інші чітко виражені механічні, фізичні, хімічні та інші матеріальні ознаки, властивості тощо, які уможливають особливу роль означених предметів у житті людей. Наприклад, ніхто не має сумніву, що палац, лімузин чи яхта мають статус матеріальних цінностей. Але якщо ці предмети зробити, скажімо, з піску, льоду чи паперу, а не з належної сировини, їх навряд чи можна буде класифікувати як матеріальні цінності. Отже, матеріальними цінностями є ті предмети природи чи культури, особлива значущість яких для людини безпосередньо зумовлена їх певними матеріальними ознаками.

Духовні цінності мають чимало рис, спільних із цінностями матеріальними. Розглянемо це детальніше. З одного боку, ті чи інші предмети, а також характеристики, завдяки яким певні предмети, явища та процеси стають цінностями, існують об'єктивно, поза свідомістю людей і незалежно від неї, з іншого, – як такі, без зв'язку з суб'єктами (діяльності, поведінки, свідомості, світогляду тощо), вони не є цінностями. Інакше кажучи, бути цінністю не є природженою властивістю певних предметів. Цінність – це властивість, якої певні об'єктивно наявні предмети чи їх характеристики (знову ж таки наявні об'єктивно) набувають лише через співвідношення з суб'єктом, увійшовши в обіг людської життєдіяльності. Тобто тільки через зв'язок із потребами,

інтересами та цілями суб'єкта (наприклад, золото не є цінністю як таке, воно стає нею лише в суспільстві, яке перебуває на вищій стадії розвитку, що характеризується виникненням товарно-грошових відносин).

Водночас між цими двома різновидами людських цінностей є суттєві відмінності. Духовні цінності відрізняються від матеріальних уже тим, що у значенні таких постають переважно предмети людської культури й не можуть виступати, принаймні беззастережно, предмети природи. Крім того, якщо йдеться про цінності духовні, то щодо них матеріальні ознаки, властивості як такі вже безпосередньо не мають особливої значущості для людини. Вони виступають тут лише носієм, символічним вираженням зовсім інших, ідеальних смислових характеристик. Тому цінність, скажімо, того чи того шедевра мистецтва має принципово іншу природу, ніж цінність предметів матеріального багатства. Наприклад, цінність картини зумовлюється не полотном, не розміром, рамкою чи фарбами, а талантом художника й тим духовним змістом, який митець у неї закладає і який картина унікально (завдяки здібностям автора) виражає через сукупність перелічених вище матеріальних засобів.

У процесі становлення світогляду людини й матеріальні, й духовні цінності відіграють важливу роль. Так, матеріальні цінності набувають особливо великого значення як передумова світогляду; вони створюють широкий діапазон можливостей для формування різновидів світогляду. Духовні ж відіграють першорядну роль безпосередньо у процесі становлення світогляду, будучи його внутрішніми складниками. Однак у будь-якому разі характеристиками самого світогляду ті чи інші цінності можуть стати лише в інтеріоризованому вигляді. Від цінностей слід відрізнити оцінку. Якщо цінність – це певна характеристика предмета, процесу або явища природи чи культури, яка наявна об'єктивно й набуває особливого значення у зв'язку з суб'єктом, то оцінка – це сам процес надання суб'єктом особливого значення тим чи іншим характеристикам предметів, явищ і процесів природи чи культури.

Німецький філософ, психолог і психіатр Карл Ясперс розробив спеціальне вчення про типи світоглядів («Психологія світоглядів» [6]), у якому проаналізував їх значущість для функціонування свідомості загалом та для суспільної діяльності людини зокрема. Будь-яка культура є результатом діяльності людини з певним типом світогляду, і освіта в цьому контексті постає одним із найбільш значущих соціокультурних феноменів. К. Ясперс розглядає основні світоглядні настанови та світообрази, докладно зупиняючись на дослідженні світогляду як життя духу, виявляючи

екзистенціали людського існування, аналізуючи граничні ситуації.

Цінності виявляються площинами життя духу, яке має антиномічно-екзистенційний характер і формує багатозначні позиції духу щодо реальності. Тим самим цінності є не лише необхідним складником світогляду, як вважав Г. Ріккерт, а його екзистенційною основою, на якій ґрунтуються конкретно-історичні світоглядні типи розгортання людської суб'єктивності. Подальшим заглибленням К. Ясперса в тему світогляду стала його праця «Філософія», у якій йдеться про екзистенційно-комунікативну природу свідомості [7]. Особливе місце автор відводить темі екзистенційної комунікації, яку висвітлює у другому томі цієї праці [8]. Тим самим світогляд отримує динамічне й інтерсуб'єктивне тлумачення. Комунікація ж розглядається як основа освітньої взаємодії між людьми, у якій реалізуються різні типи світогляду. У цьому контексті світогляд постає не лише своєрідним розширенням та екзистенційно поглибленим життям суб'єктивності, а й результатом комунікації, що трансформує суб'єктивність у інтерсуб'єктивність, а точніше, уможливує будь-яку суб'єктивність як таку, що набуває смислу саме у формі комунікації між людьми. Будь-які інші прояви суб'єктивності виявляються похідними від комунікативних.

Головною характеристикою поведінкової підсистеми світогляду є переконання, на що слушно вказує І. Бойченко [2]. Попередньо світоглядні переконання можна визначити як знання, але знання не в їх об'єктивованій, опредметненій формі, і навіть не як такі, що добре засвоєні людиною. Переконання – це такі знання, що вже перетворені на внутрішні надбання індивіда. До того ж, вони стали важливими внутрішніми спонуканами його діяльності та поведінки. І переконання як світоглядні знання не виокремлені лише на інтелектуальному понятійному рівні, вони виражені тут не меншою мірою й через емоційне, вольове, ціннісне ставлення людини до світу. Крім того, важливою ознакою світоглядних переконань є й те, що вони не вичерпуються лише доказовим, уже доведеним достовірним знанням, адже світоглядні знання характеризують ставлення людини до світу як цілого.

На відміну від знань наукових, що стосуються локальних, обмежених об'єктів і можуть бути вичерпно доказовими, світоглядні знання характеризують світ як ціле, межі якого розширюються разом із духовним розвитком людини. Саме тому світоглядне знання ніколи не може бути вичерпаним лише чітко доведеним знанням: воно завжди містить і момент віри. Віра – це здатність людини сприймати як беззаперечно істинне таке знання, яке не знайшло належного підтвердження ні в логічних доказах, ні у власному чи суспільному

практичному досвіді людини. Світоглядну віру можна визначити як здатність людини сприймати можливий світ як реальний, бажаний – як дійсний. Можна розглядати віру як те, за допомогою чого вірять, і віру як те, у що вірять (наприклад, релігійні вчення). Коли йдеться про світогляд, то мається на увазі віра в першому значенні.

Отже, світоглядне переконання можна визначити як інтелектуальне, емоційне, ціннісне, вольове ставлення людини до знань як до істини (чи неістини) через поєднання доказовості й віри. Оскільки переконання містять у собі момент віри, то в них завжди достовірно істинні знання поєднуються зі знаннями неперевіреними, «узятими на віру». Унаслідок цього неодмінним і важливим компонентом поведінкової підсистеми світогляду зокрема й світогляду загалом є сумнів. Сумнів – це хитання людини між переконаністю в істинності певних світоглядних знань і не меншою переконаністю в їх хибності.

Ще тільки народившись, людина в тій чи іншій формі починає прилучатися до філософсько-світоглядних ідей. Для духовного розвитку людини характерний закономірний збіг онтогенезу (індивідуального розвитку) і філогенезу (родового розвитку). Це означає, за твердженням Й. Гете, що кожний людський індивід у своєму духовному розвитку у свідомій чи стихійній формі проходить стисло основні етапи духовного розвитку людства. Німецький філософ Г. Гегель у спеціальній праці «Феноменологія духу» докладно проаналізував процес духовного формування людської особистості, розглянувши його крізь призму відтворення нею основних етапів розвитку людства. Ще один німецький мислитель О. Шпенглер у праці «Присмерк Європи» з'ясував деякі особливості збігу розвитку індивіда з основними етапами духовного розвитку його цивілізації.

У загальнолюдському масштабі кожен індивід, як і людство загалом, неминуче проходить етап суто стихійного світоглядного розвитку, який можна умовно назвати міфологічним. Найважливішою особливістю цього світоглядного етапу є повна неусвідомленість і залежність від зовнішніх сил, сприйняття цих сил у перетвореній формі. Для людства такими силами є сили природи, що постають в узагальненій і уособленій формі богів, демонів та інших незвичайних вищих сил (безвідносно щодо їх ціннісної характеристики). Для новонародженого людського індивіда перший етап формування світогляду є стихійним, а всемогутніми силами, подібними до міфологічних істот, стають дорослі люди, насамперед із найближчого оточення.

На основі проведеного аналізу світогляду уточнено складну динаміку світоглядних орієнтацій особистості в сучасному суспільстві, зумовлену суперечливим характером комунікації в

умовах глобалізації. Як переконаємося, відбувається істотне розширення особистісного простору за рахунок збільшення простору міжособистісної комунікації (у межах глобальної комунікації). Це веде до генерації нових вимірів взаємодії людини з природою, до переосмислення нею свого місця

у світі, до виявлення нових аспектів у розвитку суспільства та відкриває перспективи гармонізації глобальних проявів духовної культури з традиційним уявленням про ціннісний статус особистості, детермінований її соціальним походженням.

Список використаних джерел

1. Дильтей В. Введение в науки о духе. Опыт полагания основ для изучения общества и истории // Дильтей В. Собрание сочинений : в 6 т. / Пер. с нем. : В. В. Биbihин, Е. В. Малахова, А. Г. Шевченко, Э. В. Семирадский ; под ред. В. С. Малахова. — М. : Дом интеллектуальной книги, 2000. — Т. 1. — 762 с.
2. Бойченко І. В. Філософія історії : підручник / І. В. Бойченко. — К. : Знання, КОО, 2000. — 723 с.
3. Бойченко І. В. Соціальна філософія : короткий енциклопедичний словник / І. В. Бойченко ; заг. ред. і уклад. В. П. Андрущенко, М. І. Горлач. — К. — Х. : ВМП «Рубікон», 1997. — 400 с.
4. Риккерт Г. Введение в трансцендентальную философию. Предмет познания // Риккерт Г. Философия жизни. — К. : Ника-Центр, Вист-С, 1998. — С. 13—164.
5. Риккерт Г. О системе ценностей // Риккерт Г. Науки о природе и науки о культуре. — М. : Республика, 1998. — С. 365—391.
6. Ясперс К. Психология світоглядів / К. Ясперс ; пер. з нім. О. Кислюк, Р. Осадчук. — К. : Юніверс, 2009. — 464 с.
7. Ясперс К. Философия. Книга первая. Философское ориентирование в мире / К. Ясперс ; пер. А. К. Судакова. — М. : «Канон+», 2012. — 384 с.
8. Ясперс К. Философия. Книга вторая. Просветление экзистенции / К. Ясперс ; пер. А. К. Судакова. — М. : «Канон+», 2012. — 448 с.

References

1. Dilthey, W. (2000). Introduction into sciences on spirit. Experience of establishing the grounds for studying society and history. *Collection of works : in six volumes*. Moscow : House of the intellectual book. V. 1 [in Russian].
2. Boychenko, I. V. (2000). *Philosophy of history : textbook*. Kyiv : Znannya, KOO [in Ukrainian].
3. Boychenko, I. V. (1997). *Social philosophy : concise encyclopaedical dictionary*. Kyiv, Kharkiv : VMP «Rubikon» [in Ukrainian].
4. Rickert, H. (1998) Introduction into transcendental philosophy. Subject of knowledge. *Philosophy of life*. Kiev : Nika-Centre [in Russian].
5. Rickert, H. (1998) On system of values. *Sciences on nature and sciences on culture*. Moscow : Respublika [in Russian].
6. Jaspers, K. (2009). *Psychology of worldviews*. Kyiv : Universe [in Ukrainian].
7. Jaspers, K. (2012). *Philosophy*. Book one. Philosophical orienting in the world. Moscow : «Kanon+» [in Russian].
8. Jaspers, K. (2012). *Philosophy*. Book two. Enlightenment of existence. Moscow : «Kanon+» [in Russian].

Відомості про автора:

Воробійова Любов Сергіївна

lubava_61@mail.ru

Національний університет ДПС України,
вул. Карла Маркса, 31, м. Ірпінь,
08201, Україна.

doi: 10.7905/vers.v1i3.806

Надійшла до редакції: 20.09.2013 р.

Прийнята до друку: 13.10.2013 р.